

УДК 316.628:343.8

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.023

МОТИВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ

Баракхта Володимир Володимирович,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України,
*Інститут професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,
e-mail: v.barakhta77@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-2627-8839*

У статті розглядається проблема мотивації до змін як ключової психологічної умови ресоціалізації засуджених у процесі відбування покарання. Представлено результати теоретичного аналізу наукових підходів до ресоціалізації та емпіричного дослідження особливостей мотивації до змін у засуджених залежно від тривалості строку позбавлення волі. Встановлено, що мотивація до змін має багатокомпонентний характер і трансформується під впливом умов ізоляції, життєвого досвіду та суб'єктивного сприйняття майбутнього. Виявлено відмінності у структурі мотиваційних чинників у засуджених зі строком покарання до 5 років та понад 5 років, що обґрунтовує необхідність диференційованого психологічного впливу в межах програм ресоціалізації.

Ключові слова: мотивація до змін, ресоціалізація, засуджені, особистісні ресурси, психологічні чинники.

MOTIVATIONAL MECHANISMS AS A FACTOR IN THE RESOCIALIZATION OF CONVICTS

Barakhta Volodymyr,
Senior Lecturer of the Department of Formation and Development of
Professional Competencies of the Personnel of the
State Criminal and Executive Service of Ukraine,
*Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: v.barakhta77@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-2627-8839*

The article examines the issue of motivation for change as a key psychological condition for the resocialization of convicts during their term of

imprisonment. The paper presents the results of a theoretical analysis of scientific approaches to resocialization and an empirical study of the characteristics of motivation for change in inmates, depending on the length of their sentence. It was established that motivation for change is multicomponent in nature and undergoes transformation under the influence of isolation conditions, life experience, and the subjective perception of the future. Differences were identified in the structure of motivational factors between convicts with sentences of up to 5 years and those with more than 5 years, which substantiates the need for differentiated psychological intervention within the framework of resocialization programs.

Key words: *motivation for change, resocialization, convicts, personal resources, psychological factors.*

Постановка проблеми. Ресоціалізація засуджених у сучасних пенітенціарних системах є складним багаторівневим процесом, який потребує комплексного підходу та поєднання правових, соціальних і психологічних чинників. З одного боку, система покарань спрямована на забезпечення безпеки суспільства, з іншого – на формування умов для повернення особи у соціум. Проте в багатьох випадках процес ресоціалізації ускладнюється психологічними бар'єрами, що виникають у засуджених під впливом тривалого перебування в місцях позбавлення волі [3].

Однією з головних проблем є недостатня мотивація до змін у поведінці та способі життя. Мотивація до змін визначається як внутрішня готовність особистості усвідомлено трансформувати власну поведінку, цінності та життєві пріоритети відповідно до соціально прийнятних норм. Вона охоплює такі компоненти, як усвідомлення особистої відповідальності, віру у власні ресурси, наявність життєвих цілей та готовність до активної діяльності, спрямованої на саморозвиток [6].

Дослідження вітчизняних і закордонних науковців підтверджують, що мотиваційні ресурси засуджених значною мірою визначають ефективність процесу ресоціалізації. Наприклад, недостатня віра у власні можливості, високий рівень фрустрації та соціальної ізоляції, а також відсутність перспектив на майбутнє знижують ефективність будь-яких психологічних програм. Водночас активна внутрішня мотивація сприяє формуванню адаптивних стратегій поведінки, розвитку соціальних навичок і здатності протидіяти ризикам рецидиву [5].

Особливе значення у процесі ресоціалізації має врахування індивідуальних особливостей засуджених, зокрема тривалості строку покарання, рівня освіти, соціальної підтримки та життєвого досвіду. Засуджені, які відбувають покарання до п'яти років, зазвичай мають більшу віру в можливість змін, готовність активно долучатися до навчальних і трудових програм, а також орієнтацію на конкретні життєві цілі. Для осіб із тривалим строком покарання (>5 років) характерними є песимістичніші очікування, підвищена потреба в підтримці, переорієнтація мотивації на внутрішню стабільність і самоконтроль.

Отже, проблема мотивації до змін у засуджених є багатовимірною: вона містить психологічні, соціальні та особистісні аспекти. Наукове обґрунтування мотиваційних чинників, які впливають на ресоціалізацію, є необхідним для розроблення ефективних програм психологічного супроводу, спрямованих на формування у засуджених внутрішньої готовності до змін та адаптації до соціуму після звільнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням питання психологічного аспекту процесу ресоціалізації присвячені наукові праці Н. Бамбурак [1], С. Єрмака [5], Т. Кухар [5], З. Дільної [4], Н. Устрицької [4] та ін. Дослідженням мотиваційної складової процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених присвячено наукову працю Ю. Красілової [6]. Суттєвий внесок у вивчення проблеми ресоціалізації в контексті пенітенціарної педагогіки та соціальної педагогіки зробили українські науковці, зокрема Я. Гошовський [2], М. Кутепов [7] та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість праць, наукового дослідження мотивації як фактора, що безпосередньо впливає на ресоціалізацію як процес виправлення засуджених до позбавлення волі, не проводилось, що й зумовлює необхідність її здійснення в межах цієї наукової статті.

Метою дослідження є емпіричне вивчення мотивації до змін як умови ресоціалізації засуджених, а також визначення провідних мотиваційних чинників залежно від тривалості відбування покарання.

Виклад основного матеріалу. Мотивація до змін у засуджених є ключовим чинником успішної ресоціалізації, оскільки саме вона визначає готовність особистості усвідомлено трансформувати власну поведінку та життєві цінності відповідно до соціально прийнятних норм. Психологічні дослідження підкреслюють, що мотивація формується під впливом як внутрішніх чинників, так і зовнішніх соціальних умов. Внутрішні чинники охоплюють усвідомлення особистої відповідальності за своє життя, віри у власні ресурси та наявність життєвих цілей, тоді як зовнішні – соціальну підтримку та доступ до ресурсів саморозвитку [4]. У пенітенціарному контексті ці аспекти стають особливо важливими, оскільки тривале перебування в місцях позбавлення волі часто знижує активність особистості та її оптимізм щодо майбутнього.

Аналіз сучасних закордонних та вітчизняних наукових джерел дозволяє стверджувати, що процес ресоціалізації розглядається дослідниками переважно в контексті соціології та психології як процес зміни соціальної ролі та поведінки індивіда. Однак це явище також має і філософський аспект [1].

Емпіричне дослідження мотивації до змін було проведено серед 90 засуджених, розподілених на дві групи залежно від тривалості покарання: першу групу становили особи зі строком до п'яти років, другу – зі строком понад п'ять років. Аналіз зібраних даних показав, що засуджені короткострокового ув'язнення частіше проявляють високу активність у плануванні свого майбутнього та сильніше вірять у власні ресурси. Близько 70 % учасників цієї групи зазначили, що відчувають потребу самостійно впливати на своє життя, тоді як серед осіб з довготривалим покаранням цей показник становив приблизно половину, що вказує на більш песимістичні очікування щодо майбутньої адаптації. Аналогічно рівень віри у власні сили у короткостроковій групі оцінювався як високий у двох третин респондентів, тоді як у групі довгострокового ув'язнення лише у 38 % випадків. Це свідчить про тенденцію до зниження оптимізму та активної позиції у засуджених з тривалим перебуванням у пенітенціарному середовищі.

Наявність життєвих цілей також виявилася відмінною між групами. Засуджені до короткострокового ув'язнення частіше визначали конкретні плани на майбутнє, орієнтовані на саморозвиток і соціальну інтеграцію, тоді як серед засуджених з довгостроковим покаранням значна частина була більше зосереджена на внутрішній стабільності та виживанні в межах установи. Аналіз активної участі в навчальних або трудових програмах підтвердив ці відмінності: у першій групі до 72 % осіб активно долучалися до таких заходів, тоді як у другій групі цей показник не перевищував 40 %. Водночас потреба у соціальній підтримці залишалася високою в обох групах, що свідчить про важливість зовнішніх ресурсів для підтримання мотивації до змін, особливо у засуджених з довгостроковим ув'язненням.

Аналіз результатів дослідження самоствавлення засуджених показав, що більшість респондентів обох груп мають середній рівень самоповаги, самоприйняття та аутосимпатії, що свідчить про помірну здатність до позитивного сприйняття себе та власних емоцій. У групі з короткими строками покарання частка осіб з високим рівнем самоповаги та самоприйняття дещо вища, а низький рівень цих показників – нижчий порівняно з групою довгострокових засуджених, що вказує на більш стабільне позитивне самоприйняття та внутрішню емоційну стійкість у респондентів, які відбувають менші терміни. Водночас у групі з тривалим покаранням частіше трапляються низькі показники самоповаги, самоприйняття та аутосимпатії, що може відображати негативний вплив тривалої соціальної ізоляції на внутрішнє емоційне самопочуття засуджених.

Що стосується самоінтересу та очікуваного ставлення оточення, то в першій групі респонденти демонструють нижчий рівень егоцентризму та більш позитивні очікування щодо ставлення інших, ніж у другій групі. Довгострокові засуджені частіше очікують негативну оцінку з боку соціуму та мають вищий рівень самоінтересу, що свідчить про певну замкнутість і зниження соціальної відкритості. Загалом результати методики вказують на те, що тривалість покарання впливає на формування самоствавлення: коротші строки сприяють збережен-

ню позитивного самоприйняття і соціальної орієнтації, тоді як довгі терміни посилюють внутрішню критичність, підвищують егоцентризм та знижують очікувану підтримку від оточення.

Аналіз розподілу термінальних цінностей серед засуджених показав, що незалежно від тривалості покарання головними життєвими орієнтирами залишаються сім'я, здоров'я та свобода. У групі засуджених зі строком до 5 років сімейні цінності та прагнення до свободи мають вищий пріоритет, що свідчить про сильну орієнтацію на повернення до родини та відновлення звичного способу життя. У групі з тривалим покаранням спостерігається підвищене значення матеріальної забезпеченості та поваги інших, що можна пояснити адаптацією до умов тривалої ізоляції та зростанням уваги до зовнішніх форм стабільності і соціального визнання. Водночас духовні цінності, самореалізація та дружні стосунки знижують своє значення, що відображає поступове зменшення пріоритетів внутрішнього розвитку і соціальної взаємодії під впливом тривалого ув'язнення.

Щодо інструментальних цінностей в обох групах провідними залишаються відповідальність, освіченість і вихованість. Засуджені з короткими строками демонструють більшу готовність брати на себе відповідальність та орієнтовані на саморозвиток, підготовку до майбутнього життя після звільнення, тоді як у групі з тривалим покаранням зростає значущість вихованості та самоконтролю, що відображає потребу адаптації до суворих умов колонії і підтримання внутрішньої дисципліни. Зниження показників віри в людей, працьовитості, сміливості, терпимості та волі у довгострокових засуджених свідчить про вплив соціальної ізоляції та обмежених можливостей для реалізації власних прагнень, що підкреслює роль психологічної підтримки та розвитку внутрішніх ресурсів для ефектвної ресоціалізації.

Результати кореляційного аналізу демонструють, що мотиваційна сфера засуджених різниться залежно від тривалості покарання. У першій групі, зі строком до 5 років, виявлено значущі позитивні взаємозв'язки між самоповагою та повагою до інших, відповідальністю та прагненням до нового життя,

а також негативні кореляції між егоцентризмом і терпимістю, вірою в людей і відчуттям безнадії, освіченістю та відсутністю підтримки. Це свідчить про соціально орієнтовану мотивацію, гуманістичні тенденції та високий потенціал для ресоціалізації за умови відповідної підтримки.

У другій групі, з тривалим покаранням понад 5 років, кореляційний аналіз виявив інші закономірності: позитивні зв'язки між самоприйняттям і самоповагою, відповідальністю та уникненням повторного злочину, самоконтролем і прагненням до нового життя, а також негативні взаємозв'язки між волевими якостями і впливом оточення та аутосимпатією й відчуттям відсутності підтримки. Ці дані підкреслюють значення внутрішніх ресурсів – самоповаги, самоконтролю та волі – у формуванні мотивації до змін, демонструючи, що засуджені з довготривалим ув'язненням більшою мірою покладаються на власні психологічні ресурси для ресоціалізації.

Виявлені відмінності між групами свідчать про необхідність диференційованого підходу до роботи із засудженими залежно від тривалості покарання. Для короткострокових покарань важливо стимулювати активну поведінку та формування конкретних життєвих стратегій, тоді як для довгострокових – підтримувати внутрішню стабільність, розвивати навички саморегуляції та поступово підготовлювати до соціальної інтеграції після звільнення. Узагальнені результати підкреслюють, що мотивація до змін у пенітенціарному середовищі є багатокомпонентним феноменом, на який одночасно впливають особистісні та соціальні чинники, а ефективна ресоціалізаційна робота потребує комплексного підходу з урахуванням цих особливостей.

Висновки. Отримані результати підтверджують, що мотивація до змін є визначальним психологічним чинником успішної ресоціалізації засуджених і зазнає суттєвих змін залежно від тривалості перебування в місцях позбавлення волі. Диференційований підхід до формування мотивації з урахуванням специфіки мотиваційних чинників різних груп засуджених підвищує ефективність психологічного впливу та створює передумови для сталих позитивних змін особистості. Подальші

дослідження доцільно спрямувати на оцінку довготривалих ефектів мотиваційно-розвивальних програм у процесі поступової адаптації.

Список використаних джерел

1. Бамбурак Н. М. Аналіз наукових досліджень процесу ресоціалізації звільненого правопорушника. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 3–13.

2. Гошовський Я. Психолого-педагогічні основи ресоціалізації депривованої особистості. *Resocjalizacja młodocianych przestępców na Ukrainie i w Polsce : monografia*. Lublin : Wydawnictwo Polihymnia Spółka z o.o., 2019. С. 74–97.

3. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація засуджених і суміжні поняття. *Проблеми законності*. 2021. № 155. С. 182–207.

4. Дільна З. Ф., Устрицька Н. І. Психологічні особливості ресоціалізації засуджених. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 433–436.

5. Єрмак С. М., Кухар Т. В. Психологічні аспекти стресу та мотивації до змін в осіб, які відбувають покарання. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту : матеріали професійної наукової конференції (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України*. Чернігів : ПАУ, 2025. С. 176–178.

6. Красілова Ю. М. Мотиваційна складова процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2017. Т. 25. Вип. 147. С. 41–44.

7. Кутєпов М. Ю. Виправлення та ресоціалізація засуджених в Україні та країнах Європи. *Інновації та науковий потенціал світу : матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Хмельницький, 10 листопада 2023 р.) / Міжнародний центр наукових досліджень*. Вінниця : Укрлогос Груп, 2023. С. 79–80.

References

1. Bamburak, N. M. (2014), "Analysis of scientific research on the process of resocialization of a released offender", *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, № 1, pp. 3–13.

2. Goshovskiy, Ya. (2019), Psycho-pedagogical foundations of resocialization of a deprived personality, *Resocialization of juvenile offenders in Ukraine and Poland : monograph*, Wydawnictwo Polihymnia Spółka z o.o., Lublin, pp. 74–97.

3. Denysov, S. F. and Zaika, D. Ye. (2021), "Correction and resocialization of convicts and related concepts", *Problems of Legality*, № 155, pp. 182–207.

4. Dilna, Z. F. and Ustrytska, N. I. (2020), "Psychological features of resocialization of convicts", *Comparative and Analytical Law*, № 1, pp. 433–436.

5. Yermak, S. M. and Kukhar, T. V. (2025), "Psychological aspects of stress and motivation for change in persons serving sentences", *Modern Penitentiary System: Challenges and Solutions in Conditions of Military Conflict* : materials of professional scientific conference (Chernihiv, May 29, 2025), Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 176–178.

6. Krasilova, Yu. M. (2017), "Motivational component of the resocialization process of juvenile convicts", *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, Vol. 25, Iss. 147, pp. 41–44.

7. Kutepov, M. Yu. (2023), "Correction and resocialization of convicts in Ukraine and European countries", *Innovations and Scientific Potential of the World* : materials of the III International Scientific Conference (Khmelnitskyi, November 10, 2023), International Center for Scientific Research, "UKRLOGOS Group" LLC, Vinnytsia, pp. 79–80.

Дата першого надходження статті до видання: 05.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.